

Rəssamın rənglər dünyası

Azərbaycan təsviri sənət tarixində xüsusi mərhələ sayılan Mikayıl Abdullayevin 100 yaşı tamam olur. M.Abdullayev Azərbaycan rəssamlığının əfsanələrindən, nəhəng sütunlarından biridir. O, həm fırçası, həm də qələmi ilə mədəniyyətimizə, incəsənətimizə böyük töhfələr verib.

Dahi rəssam bir qış günündə, 1921-ci ilin 19 dekabrında Azərbaycanın taleyində çoxqatlı dəyişikliklərin baş verdiyi dövrdə dünyaya gəlib. Həmin dövr Azərbaycanın Sovet İttifaqının tərkibinə daxil olduğu zamana təsadüf edirdi. Rejim və onun senzurası milli sənətin inkişafını əngəlləşə belə, xalqın özünüdərk prosesində maneələr yaransa da, bu dövrdə ilk dövlət muzeyi açıldı, ilk rəssamlıq məktəbi fəaliyyətə başladı. Mikayıl Abdullayevin məxsus olduğu yeni nəsil də elə bu dövrdə formalaşdı. Yeni dövrün reallıqlarının əks etdirilməsi, Azərbaycan təsviri sənətinə təzə ab-havanın gətirilməsi də onların üzərinə düşürdü. M.Abdullayevin özünəxas üslubu elə ilk gənclik illərindən formalaşmağa başladı.

Əslən Təbrizdən, varlı tacir ailəsindən olan M.Abdullayev ailənin kiçik uşağı idi. O, bacısı, qardaşı kimi gözəl təhsil almışdı, bir neçə xarici dil öyrənmişdi. Lakin Sovet hakimiyyəti qurulan kimi Abdullayevlər hər şeydən məhrum oldular, onların əmlakı müsadirə edildi. Repressiya illərində Mikayılın atasını dünyaya gətirdiyi İrana dönməyə məcbur edirlər, universitetdə dərs

deyən böyük qardaşı isə Sibire sürgün olunur. M.Abdullayev özünün tərcümeyi-halında böhs etdiyi kimi, onların evində Mikayıl Müşfiq, Cəfər Cabbarlı, Səməd Vurğun kimi görkəmli şair və yazıçılar, mədəniyyət xadimləri qonaq olarmış. Mikayıl evin küncündə oturub onların söhbətlərini dinləyər, cızma-qaralarını edərmiş.

Uşaqlıqdan ailəsi ona Azərbaycan ədəbiyyatına, poeziyasına məhəbbət aşılayırdı; evdə daim Nizami və Füzulinin şeirləri oxunurdu. Sonralar M.Abdullayevin yaradıcı üslubunun formalaşmasında onun müəllimlərinin də misilsiz rolu oldu. Bakı rəssamlıq texnikumunda ilk dərslərini Ə.Əzimzadə və rus realist rəssamları Q.Pirajlov və M.Gerasimovdan alan gənc rəssam sonralar təhsilini V.İ.Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq İnstitutunda başa vurdu.

Yaradıcılığının ilk illərindən o, Qərb meyillərini öyrənsə də, tezliklə qədim Şərqi üslubuna, milli müstəviyə və ənənələrə bağlanır. İstər onun "Dədə Qorqud" mövzusunda triptixlərində, istərsə də Nizaminin "Xəmsə"sinə çəkdiyi əsərlərində Şərqi və onun romantik pafosu qabarıqdır.

1947-ci ildə Qarabağda olarkən bir mənzərədən təsirlənib yaratdığı "Axşam" əsəri elə uğurlu alınır ki, bu əsər sənətsünasların böyük marağına, səs-küyə səbəb olur. Qarabağın axşam çağı gözəlliyini vəsf edən rəssam qısa müddətdə şöhrətlənir. "Mingəçevir suitası" silsiləsindən yaratdığı əsərləri içərisində "Mingəçevir işıqla-

rı” (1948) tablosu mənzərə janrına gətirilmiş yenilik sayılır. Əsər ümumittifaq sərgilərində, habelə Parisdə nümayiş etdirilib. Onun adı 1960-cı ildə ADR-də nəşr edilmiş “Əsrlərin rəssamları”, “Kottadan müasir dövrə qədər” adlı kataloqa daxil edilib.

“Mingçevir suitası” silsiləsinə “Rəfiqələr”, “Kür sahillərində”, “Axsam hövzədə”, “Doğulmuş dəniz”, “Bəşilliyin yollarında”, “Səadət qurucuları” kimi tablolar daxildir. “Səadət qurucuları” əsərində rəssamın hərtərəfli istedadı tam dolğunluğu ilə üzə çıxır.

“Sevinc” (1956) tablosunda rəssam ana məhəbbətinin xilas etdiyi, işıqlandırdığı dünyanı təsvir edir. İqor Qrabar bu əsəri belə qiymətləndirir: “M.Abdullayevin “Sevinc” tablosu ifrat dərəcədə boya və işiq dolğunluğu ilə fərqlənir. Bu əsərdə günəş şüalarının işıqlandırdığı çəmənləkdə uşaq qadın təsvir edilmişdir. Əsərdə Avropa plener və impressionizm sənətini xatırladan heç nə yoxdur, burada sonsuz səadətə bəstələnmiş əsl ilhamverici himn nidaları səslənir”.

Sənətkarın “Çay plantasiyası” əsərində təxəyyül ilə həyat həqiqətləri arasındakı uyğunluq göstərilib. Çay kolları arasından göstərilən qadınların hər birinin özünəməxsus xarakteri görünür. Ümumiyyətlə, M.Abdullayev xarakter ustasıdır. Onun bir çox silsilələrində sadə zəhmətkeşlərdən tutmuş dahi şəxsiyyətlərə kimi müxtəlif adamların xarakterlərini, ən incə cizgilərinə kimi işlənmiş obrazlarını görmək olar. Məsələn, sadə bir üzümçü qadının əliqabarı, fiziki cəhətdən yorğun, amma mənən əyilməz görkəmi nə qədər təsirlidirsə, Mirzə Fətəlinin “qanad açmış” obrazı o qədər dərinir. Bu mənada bəzən rəssamın bir rəsmlə, tablolarla dediyi, göstərdiyi ideya adama böyük bir roman oxumuş kimi təsir edir. İkinci Dünya müharibəsinə həsr etdiyi “Azərbaycan tarlalarında” triptixi onun ən siddətli emosional təsirə malik əsərləri sırasındadır. Triptixin “Qırx birinci ilin iyunu” adlanan mərkəzi hissəsində zəhmətkeş qadınların üzündəki ifadə müharibənin ən qəddar, acımasız tərəflərini əks etdirir.

Bu mənada Azərbaycan qadınının da xarakteri onun yaradıcılığında bütün çoxtərəfliyi ilə əks olunub.

“Xaçmaz qızları”, “Astarada çay yığıcı”, “Qarabağlı qızlar”, “Abşeron qadınları” və başqa əsərləri bu fikrimizi təsdiqləyən sənət nümunələridir.

M.Abdullayev Azərbaycan ədəbiyyatının böyük heyranı idi. O, Nizamidən üzübəri bir çox şair və yazıçıların portretlərini yaratdı, onların əsərlərinə illüstrasiyalar çəkib. O, Nizami, Füzuli, Nəsimi, M.F.Axundov, M.Ə.Sabir, C.Cabbarlı, Üzeyir Hacıbəyli, S.Vurğun, R.Rza və başqalarının portretlərini çəkərək zəngin portret bir silsilə yaratdı. Onun yaratdığı kitab illüstrasiyaları Azərbaycan qrafika sənətinin ən gözəl nümunələri hesab edilir. 1950-ci ildə Maksim Qorkinin “ANA” əsərinə ilk dəfə illüstrasiya çəkən rəssam, sonralar “Kitabi Dədə Qorqud” dastanına, C.Məmmədquluzadənin “Molla Nəsrəddin”inə, Füzulinin “Leyli və Məcnun”una, N.Gəncəvinin “Xəmsə”sinə, M.İbrahimovun “Gələcək Gün”, S.Rəhimovun “Şamo” əsərlərinə illüstrasiyalar çəkib.

M.Abdullayev dahi N.Gəncəvinin yaradıcılığına həsr etdiyi monumental əsərlərin müəllifidir. Onun Xəmsə mövzusunda yaratdığı mozaika pannosu Nizamini adını daşıyan metro stansiyasına qeyri-adi aura bəxş edir.

F.Əmirov onu “bəstəkar ürəkli rəssam” adlandırır. Sanki bütün sənət növləri - musiqi, söz, şeir və s. onun rənglərinin dili ilə ifadə olunurdu.

M.Abdullayev həm də bir vətəndaş sənətkar idi, milli təəssübkeşlik duyğusu onda çox üstün idi. O, 20 Yanvar faciəsinin qurbanlarına həsr etdiyi “Nakamların dəfni” əsərində şəhidlərimizin qəhrəmanlığını əks etdirirdi.

Rəssam öz fırçası ilə sözüünü dediyi kimi, qələmi ilə də bir çox şəxsiyyətlər, görkəmli sənətkarlar haqqında yazılar yazıb. O, 3 kitabın və 200-dən çox publisistik məqalənin müəllifiydi. Ə.Əzimzadədən Ü.Hacıbəyliyə, F.Əbdürrəhmanovdan M.Rəhmanzadəyə kimi bir çox sənət adamları haqqında yazıları onun istedadlı qələm sahibi olduğunu göstərir.

M.Abdullayev eyni zamanda, xeyli şagird yetişdirmiş müəllim idi. Onların arasında görkəmli sənətkar kimi tanınan rəssamlar da az deyil. O, uzun illər Azərbaycan

Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Təsviri Sənət kafedrasının müdiri vəzifəsində işləyib. Bakıda Rəssamlıq Akademiyasının yaradıcılıq emalatxanalarına rəhbərlik edib. Ali Sovetnin deputatı M.Abdullayev mədəniyyət və elm xadimləri ilə yanaşı, sadə zəhmətkeşlərlə də dostluq edib.

M.Abdullayevin əsərləri ümumittifaq və respublika sərgilərində, habelə xaricdə nümayiş etdirilib. İlk dəfə əsərləri 36 yaşındaykən Moskvada sərgilənib. O, Azərbaycan rəssamları arasında SSRİ Xalq rəssamı adına layiq görülmüş ilk sənətkardır. M.Abdullayev SSRİ Rəssamlıq Akademiyasının həqiqi üzvü, SSRİ Rəssamlar İttifaqının katibi seçilib. Azərbaycanda da onun fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilib, ölkənin ən nüfuzlu ordeni - İstiqlal ordeni ilə təltif olunub. O, Hindistan silsiləsindən çəkdiyi bir çox əsərlərə görə Cəvahirəl Nehru adına Beynəlxalq mükafatı alıb.

Görkəmli rəssamın yaradıcılığı haqqında Xalq yazıçısı Anar, akademik Rəsim Əfəndiyev, AMEA-nın müxbir üzvü Kərim Kərimov, professor Nurəddin Həbibov, sənətsünas tənqidçi Paşa Hacıyev kimi yazıçı və alimlərin dəyərli yazı və tədqiqatları var. Xüsusilə, Anarın “Mikayıl Abdullayevin fırçası və qələmi” yazısı yazıçının onun şəxsiyyətinə olan dərin hörmətinin bariz nümunəsidir.

Sözsüz ki, M.Abdullayev bir rəssam kimi xalqın yaddaşında əbədiyyən qalacaq. Onu yaddaşlarda əbədi edən də onun işıqlı, unudulmaz şəxsiyyəti və zəngin irsidir.

“...1943-cü ildə C.Cabbarlı adına Azərbaycan Teatr muzeyinin açılışına hazırlıq görüldü. Muzeyin ekspozisiyasında böyük bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəylinin də portreti olmalı idi. Bu şərəfli iş mənə tapşırılmışdı. Mən portreti naturadan çəkmək qərarına gəlmişdim. Lakin məlum oldu ki, Üzeyir bu barədə heç nə eşitmək istəmir. Hansı rəssam ondan şəklini çəkməyə razılıq verməsini xahiş edirdisə, rədd cavabı alırdı. Xeyli danışığ və təbliğdən sonra Üzeyirin bu işə razılıq verməsi xəbəri mənə çatanda sevinc qarışıq həyəcan keçirməyə başladım. Həcm etibarı ilə çox da böyük olmayan bu portreti 3 günə qurtardım və muzeyin tələsdiyinə baxmayaraq, bəstəkarla bağışladım. Mən hiss edirdim ki, Üzeyir Hacıbəyli portreti çox bəyəniş... Tezliklə muzey üçün ikinci, həcm etibarı ilə böyük portreti başladım. Bu dəfə kabinetdəki iş masasının arxasında, tünd qırmızı xalçanın fonunda o, əllərinin barmaqlarını bir-birinə keçirib əyləşdi və yavaşca dedi - İndi də belə oturaq - Poza mənim çox xoşuma gəl-di... 1944-cü ildə üçüncü portreti işləməyə başladım. Onda Üzeyir özünün ən xoşuna gəlmiş fotosəkillərindən birini mənə bağışladı. O fotosəkillin köməyi ilə üçüncü portreti işləyib qurtardım. Sonra həmin portret Teatr muzeyinə, ikincisi isə Milli İncəsənət muzeyinə verildi...” (Mikayıl Abdullayev, “Unudulmaz obraz”).

Xalq şairi Səməd Vurğunun bu məşhur portretini Mikayıl Abdullayev Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təklifi ilə çəkib. Hal-hazırda sevilən şair Birliyin ikinci mərtəbəsində yeni nəsil qələm adamlarını beləcə salamlayır.

“Səadət qurucuları” 1951

“Qış qayğıları” 1987-1988

“41-ci ilin iyunu”
“Azərbaycan tarlalarında” triptixinin mərkəz hissəsi

“1941-ci ilin iyunu” ifadəsi öz-özlüyündə Mikayıl Abdullayevin təsvir etdiyi insanların ovqatı haqqında tam təsəvvür yaradır. Bəli, bu, müharibədir və onun amansızlığı sadə, zəhmətkeş insanların simasından yağır. Lakin bizə görə, rəsmi ən təsirli məqamı dünyadan və onun müharibəsindən bixəbər balaca qızcığazın kədəridir. Rəssam bu ürkək xarakteri profildən belə dəqiq ifadə edib.

“Pəncərə önündə”

Adətən, rəssam Mikayıl Abdullayev əksər rəsmlərində Azərbaycan qadınının zəhmətkeş, hətta bir qədər də əzabkeş obrazını önə çəkir. Əlbəttə, rəssamın Azərbaycan qadınının fədakar xarakterini yaratması sənətsünasların diqqətindən yayınmayıb. Lakin məhz bu əsərində dənizin, rəngarəng meyvələrin “arasındakı” azad, asudə, güclü Abşeron qadını obrazını seyr etmək qərribə bir rahatlıq, məmnunluq hissi oyadır.

